

AZ IRÁS ÉS KÖNYVEK EPERJESEN A XV—XVI. SZÁZADBAN.

DR. IVÁNYI BELÁTÓL.

(Első közlemeny.)

Valamiképen ma, úgy a régen letűnt századokban is főleg a könyvek voltak a szellemi élet színvonalának fokmérői.

A nyughatatlanul működő emberi elme gondolat tömegének, a tudásnak, a tapasztalásnak eredményeit az írás, majd később a nyomtatás rögzítette meg és tette közkincsé.

Az emberi ész különböző irányú működésének leszűrt eredményeit ily módon kicserélésre tette alkalmassá az írott, majd a nyomtatott betű.

Volt idő, midőn nálunk nem nagy becsülete volt a betűnek. Ott huzódott az meg az egyház szolgáinak, a betűfestő szerzeteseknek csendes czelláiban és innen indult ki arra az óriási hódító útra, a melynek még ma sincsen vége s a melynek végét megmondani, eredményét mérlegelni még ma sem tudjuk. Abban a régen elvihartzott korban nemcsak hogy a monostorokban, az egyházak közelében készültek könyvek, hanem jóformán csakis itt használják őket.

A középkor szerzetes miniátorai¹ mellett azonban csakhamar feltűnnek hazánk szellemi életének második gyűpontjában, a városokban élő könyvmásolók és könyvhasználók.

Ezek között a városok között a szellemi élet terén első-

¹ Csontos János a Könyvszemle 1879—81. évfolyamaiban «Ismeretlen magyarországi könyvmásolók és betűfestők a középkorban» cím alatt összesen száz magyar másolóval ismertet meg minket, ezek közül 78 XV. századi volt. A legelső magyar könyvmásoló szerinte Gellért pécsi püspök (1031—1043), a ki «propria manu scriebat» a Bakonyban a könyveket. A XIV—XV. században már ismer szepesi, miskolci, bátfai könyvmásolókat is, de eperjesit nem.

rangú szerepet vittek a felsőmagyarországi városok, köztük Kassa, Lőcse, Bártfa, *Eperjes*. Míg a három elsőnek szellemi élettörténetével már aránylag elég behatóan foglalkozott a tudomány, addig az utóbbinál ezen a téren szinte egészen járatlan csapáson kénytelen a kutató elindulni.

Ennek oka abban rejlik, hogy Eperjes város rendkívül nagybecsű és értékes levéltárának anyaga eddig az ismeretlenség homályából kiemelve nem lett.

A jelen sorok írója a város levéltárának rendezésekor számos érdekes és becses kulturadatra bukkant, a melyeknek alapján be lehet világítani a város kulturtörténetének nem egy, eddig ismeretlen és homályos részébe, a melyeknek alapján többek közt szinte rekonstruálni tudjuk Eperjes város középkori könyvtárát.

A XIII. századbéli Eperjes lakóinak, a mint azt a város levéltári darabjai magukban is bizonyítják, korán kellett az írás-olvasás mesterségével foglalkozni. Néhányan a lakosok közül már a XIII—XIV. században minden bizonynyal tudtak olvasni, de hogy ebben a korban a városban még valami túlélnék szellemi élet, könyvek, könymásolók stb. nincsenek, az valószínű, mert hisz az adatok is mélyen hallgatnak róluk. Csak a XIV. század második felében, a város gazdasági föllendülése után kezdenek a szellemi élet megnyilvánulásairól beszélő adatok feltűnedezni. Ekkor már a városi tanács oklevéladó fórum, mely ebben a minőségében az oklevélforgalomról egy könyvet, egy «*registrum testimoniorum*»-ot vezet. Ez, a bizonyosságlevelek kivonatát tartalmazó könyv, mely minden valószínűség szerint a városházán őriztetett 1424-ben már javításra szorul. Föltehető, hogy a könyv kötése a hosszas használat következtében megromogódott és ezt kellett (május 6-ika után) a város tanácsának 1/2 forintnyi költséggel megjavíttatni.¹

Ezen a *registrumon* kívül az első valódi értelemben vett könyv, melyről 1429-ből írott adat maradt reánk, úgy látszik,

¹ 1424. május 6. körül. Item dedimus 1/2 florenum *pro reformatione registri testimoniorum*. (Eperjes város számadáskönyve, a M. Nemzeti Múzeum Törzslevéltárában.)

jogi- vagy törvénykönyv volt. Legalább erre lehet következtetni abból a körülményből, hogy *compilator*, meg valószínűleg másolója is *Rüstorffer Mátyas* az időbeli eperjesi bíró volt, a ki ezért a munkáért, hogy t. i. a könyvet összeállította, két ízben 200—200, összesen tehát 400 dénárnyi jutalmat kapott.¹ Hogy ez a könyv mit tartalmazott, ma pontosan megmondani nem tudjuk, tán valami summát, vagy a szepesi jogot, tán a tárnoki czikkeket, vagy épen Eperjes város előttünk ma már ismeretlen *valamely statutumait*. Hogy jogi tartalmú könyv volt, az nem kétséges, mert eltekintve attól, hogy joggal gyakorlatilag foglalkozó ember szerkesztette, a városok tanácsainak főleg és elsősorban tételes jogi könyvekre volt szükségük, hogy az előttük tárgyalt peres ügyeket elbirálhassák és ítéletet hozhassanak.

Az első könyv és annak másolója után (figyelembe nem véve a város jegyzője által vezetett számadási és egyéb jegyzőkönyveket) nemsokára feltűnik egymásután a többi is. Az első eperjesi betűfestő, kinek ebbeli foglalkozása már egész biztosan megállapítható, valami *György* nevű volt. Ennél 1447-ben rendelt a város egy misekönyvet, melynek másolásáért három forintot fizetett.²

A második eperjesi betűfestő és másoló, a kinek nevééről tudomásunk van, bizonyos *Miklós* («schreiber»), a kiről nevén fölül azt is tudjuk (az eperjesi adólajstromok alapján), hogy 1465—78 közt szerepel és hogy a szlávok városnegyedében lakott.

Miklós mester után a következő másoló a valószínűleg lőcsei származású *Henckl* György, a ki, a mint azt egy 1483 augusztus 11-én Eperjesről Hilarius bártfai lelkészhez intézett leveléből látjuk, 1480—85 körül élt (ha ugyan egyáltalán *itt* élt) Eperjesen. Személyéről és életéről azonban közelebbi adataink nincsenek.³

¹ 1429. Item dedimus eidem (t. i. Mathie iudici) Ī (= 200) denarios *pro libro civitatis nobis compilato*.

1429. Item dedimus sibi (a fentinek) ĪĪ (eredetileg a szövegben ĪĪĪ (= 400) volt írva, de Ī ki van törölve) *pro libro civitatis*. (Eperjes város számadáskönyve, a M. Nemzeti Múzeum Törzslevéltárában.)

² 1447. Item solvimus Georgio scriptori de libro missali fl. auri III. Eperjes város levéltára, 210/a. szám, 70. lap.

³ Az idézett levelet közli Varju Elemér a Könyvszemle XV. évfolyamá-

Henckl után bizonyos *Mátyás* nevű, «scriptor» tűnik fel, a ki 1480—90 körül szerepel az eperjesi adólajstromokban és a ki nem más, mint *Kathedralis Mátyás*, a ki tudomásunk szerint 1500-ban és 1501-ben egy pazarul kiállított antifonálén dolgozott, melyet valami Boldizsár nevű eperjesi polgár rendelt meg nála.¹ Azonban Mátyás festő a művet már ennek halála után fejezte be. A fényes kiállítású könyvet Mátyás nemcsak maga írta, «illuminálta», azaz festette, de sőt maga kötötte is, a mint azt a város számadáskönyveibe bejegyzett adatok tanúsítják.²

ban (Új folyam), a 91. lapon «Egy eperjesi könyvfestő levele 1483-ból» cím alatt. Szerinte Henckl ekkor már 80-ik éve körül járó idős ember, a mi alig valószínűsíthető, mert 80 éves korában olyan tevékenységet már alig fejtenek ki az emberek, mint Henckl akkor. Tévedés az is, hogy a levélben megnevezett Lénárd nem más, mint az a bártfai jegyző, a ki 1453-ban Bártfa város czimereslevelét hozta haza, mert 1458-ban *György* a bártfai jegyző (Ld. Iványi: Bártfa város levéltára 159. lap) és a szóbanforgó Hnyeczowi Lénárd, a ki még a század ötvenes éveiben pap lett, 1469-ben (június 29-én) már halott volt (L. I. m. 270. l.), hanem igenis a kérdéses levélben valószínűleg Lőrincz ekkori *eperjesi* jegyzőről és (Stock) György löcsei jegyzőről van szó.

¹ Az, hogy az egyházak számára magánosok szerkönyveket irattak, nem szokatlan a középkorban. Igy pl. 1480-ban egy misekönyvet írnak «quem fieri fecit Joannes Potennperger», vagy 1488-ban a pozsonyi plébánia-templom számára készül egy misekönyv «sumptibus Magdalene Rosenthalerin». M. Nemzeti Múzeum kéziratára: Fol. Lat. 1964. és 1984.

² 1500. Erzsébet napja előtti szombat: Mathie Kathedrali dati sunt denarii ĩ pro complecione Antiphonarii, quos domina Baltisarin iterum tenetur civitati solvere. — Eperjes város levéltára 598/a sz. 176. lap.

1501. Quasi modo geniti vasárnapon: In persona domine Baltisarin Mathias Kathedralis pro completionone libri recepit fruges pro fl. IIII, quos annotata Baltisarin civitati soluere tenetur. U. o. 186. lap.

1501. Sabbato post Galli: Pro illuminatura Antiphonarii — den. ĩ (= 200). U. o. 193. lap.

1501. In die sancti Leonardi confessoris: Pro illuminatura certorum capitulorum Antiphonarii — den. ĩ. U. o. 194. lap.

1501. Ipso die Sancti Briccii episcopi: Paulo Pihoreun pro munilibus Antiphonarii den. ĩXXV. — Mathie Cathedrali *pro ligatura* Antiphonarii den. ĩ II. U. o. 194. lap.

1501. Brengsay János végrendeletének töredéke; Debitis, quibus ipse ecclesie Sancti Nicolai et civitati fassus extitit se omnimode dare locum prout libro civitatis habunde continetur, demptis dumtaxat fl. III ratione cuiusdam Antiphonarii, quod Mathias Cathedralis post mortem Balthasaris finivit. Eperjes város levéltára 670/a szám.

Kathedrális Mátyásról ezeken fölül még azt is tudjuk, hogy a város második vagy harmadik kerületében lakott és hogy háza 1504-ben leégett, a mikor is annak újra fölépítésére 250 dénárnyi kölcsönt kap a város tanácsától.¹

Ennyit mondanak forrásaink Eperjes város középkori könyvfestőiről és másolóiról.

A mi már most az irás anyagát illeti, Eperjesen a középkorban úgy a hártya, mint pedig a papiros egyformán használatban volt. Eltekintve attól, hogy nem egy hártýára írt és a város tanácsa által kiállított középkori oklevél maradt reánk, forrásainkból tudomásunk van arról is, hogy Eperjesen a XV. század második felében (1480—90 közt) élt egy Jakab nevű irhás (permenista, permentist, permeter), a kiről azanban csak annyit tudunk, hogy a harmadik városnegyedben lakott.²

Hogy az iráshoz szükséges hártýát kitől, honnan vette a város, azt nem tudjuk, csak annyit, hogy hártýát, pergament 1448-tól fogva kimutathatólag többször vásárolt, még pedig nagyon változó árakon. Az első vételnél (1448-ban) 120 dénárt, tehát elég magas árt fizet a város a hártýáért, 1445-ben 44 dénárt adnak ki hártýáért. A XVI. század elején már nagyon leszállt a pergamen ára, 8, (papírral együtt) 10, 12 dénár ekkor az ára, 1517-ben egy fél pergamen lap ára már csak hat dénár, ugyanennyi az ára 1519-ben is; 1529-ben 25 dénár a hártýa ára, 1537-ben pedig négy pergamenlap ára 1 frt 60 dénár, egy lapé tehát 40 dénár volt.³

¹ Anno Christiano 1504. combustis in secundo et tertio quartali infranotate in auxilium reedificationis domorum suarum data sunt. — Mathie *scribe* den. II^{1/2}. — Eperjes város levéltára, 598/a. 256. lap.

² 1480 augusztus 24-én a harmadik városnegyedben lakik «Jacobus permenista». Eperjes város levéltára 445. sz. 1485. április 24-ike körül, továbbá 1486 szeptember 24-ike körül ugyanott lakik Jakab «permenista». 1488. szeptember 29-én ismét szerepel «Jakab permeter» az adóajstromokban. Eperjes város levéltára 476., 489. és 505. szám. 1489 október 16-án és 1491 április 24-én még mindig a harmadik városban él «Jacob pergamensist, permentist». U. o. 510. szám.

³ 1448. Item solvimus pro pergamento den. ÍXX. Eperjes város levéltára 210/a. szám 73. l.

1455. Dominica iudica me Deus etc. Item vor eyn haut permynt den. XLIII. U. o. 149. lap.

A milyen keveset emlegetik a számadáskönyvek a pergament és annak árviszonyait, annál többször és bővebben emlékeznek meg az írásnak, hogy úgy mondjuk, népszerűbbé vált anyagáról, a papirosról.

1441-től fogva majdnem folytatólagosan ki tudjuk mutatni azt, hogy mennyi volt Eperjes város évi papirszükséglete, milyen volt a papir árhullámzása, sőt több esetben még azt is meg tudjuk mondani, hogy ki volt Eperjesen a papir árusítója. Így például 1441-ben Guman Miklós, 1451-ben bizonyos Rakenczan nevű, 1464 és 1466-ban Czoff- vagy Czöffné, 1515-ben Schwob János, 1529-ben Kalmár János szállítja a városnak a papirost.

A mi a papiros árát illeti, erre nézve általános megjegyzésünk az, hogy a XV. század közepétől a XVI. század elejéig annak ára tetemesen leszáll, mert míg egy könyv papirosért (pro uno libro papiri, eyn buch papir) a XV. század közepén 90 dénárt is elfizettek, addig a XVI. század elején egy könyv papirosnak az ára 6—7 dénár körül ingadozik.

A mi a papiros árhullámzásának részletes statisztikáját illeti, az a következőkben vázolható:

1441-ben egy könyv papiros ára 50 dénár,

1444-ben « « « « 90 «

1452-ben két « « « 50 dénár, tehát egy könyv papirosnak az ára 25 dénár lett volna, azonban ugyanazon évben egy könyv papirosért 28 dénárt fizetnek.

1453-ban egy könyv papirosnak az ára már csak 20 dénár.

1499 november 30. Pro libro papiri et pro *pergameno* ad registrum literarum den. X. U. o. 598/a. 156. lap.

1510. Sabbato post inventionis sancte crucis: Pro *pergameno* pro literis scribendis den. VIII. U. o. 598/a. 37. lap.

Die solutionis ante Katherina virginis: Pro uno *pergameno* den. XII, U. o. 41. lap.

1517. Die saturni post Dorothee virginis: Pro medio *pergameno* den. VI. U. o. 890/a. szám 50. lap.

1519. Die festo visitationis gloriossime virginis: Pro *pergameno* den. VI. U. o. 100. lap.

1529. In die divi Leonardi confessoris: Pro *pergameno* den. XXV. Eperjes város 1528—37. évi számadáskönyve 84. lap.

1537. Sabatho ante Martini: Pro IIII membranis *pergamenis* fl 1 den. LX. U. o. 715. lap.

1454-ben szintén.

1463-ban két könyv ára 24 dénár, egyé tehát 12 dénár.

1464-ben egy könyv papirost először 18, majd pedig 12 dénárért vesznek.

1466-ban egy könyv papiros ára ismét 25 dénárra emelkedik.

1469-ben egy könyv papiros ára már csak 8 dénár.

1470-ben egy könyv ára egyszer 12, majd pedig 8 dénár.

1497-től fogva 1498, 1499, 1500, 1501, 1502 és 1503-ban állandóan 8 dénár az ára egy könyv papirosnak.

1504-ben már 7 dénárra csökken egy könyv papiros ára és ez az ár állandóan megmarad 1505, 1506-ban is.

1509-ben ismét 8 dénár a papiros ára.

1510-ben, továbbá 1511, 1513, 1515, 1516 és 1517-ben ismét állandóan 7 dénár egy könyv papirosnak ára.

1519-ben az ár 6 dénárra száll le.

1521-ben hol 7, hol meg 6 dénár a papiros árfolyama.

1522-ben és 1523-ban állandóan 6 dénár a papiros ára.

1524-ben 6—7 dénár közt ingadozik az ár.

1525-ben 7—8, sőt 14 dénár egy könyv papiros ára.

Már 1526-ban és később mind gyakrabban egyszerre egy rizsma papirost (1000 ivet) vesz a város, melynek ára összesen $1\frac{1}{3}$ forint volt.

1528—29-ben, meg később is, egy könyv papiros ára 7—8 dénár marad, de később, úgy látszik, a város gyakran kisebb mennyiségű, 2—5 dénár ára papirost is vásárol. A XVI. század harminczas éveiben már rendszerint nagyban, rizsmaszám veszi a város a papirost. Ennek ára természetesen szintén ingadozó. Így például:

1532-ben egy rizsma («riss») papiros ára 1 forint.

1535-ben egy rizsma papiros ára 1 forint és 5 dénár.

1535-ben az ár felváltva 1 frt és 1 frt 25 dénár.

1536-ban az ár szintén 1 frt 25 dénár, sőt ennyi marad 1538-ban is.

1539-ben 1 forint 20 dénár, 1542-ben 1 frt 25 dénár, 1544-ben ismét egy forint (2 rizsma 2 frt), 1545-ben pedig 1 frt 14 dénár a papiros rizsmája. Innen fogva ismét csak könyvszámra vásárolja a város a papirost 1549-ig, a mikor egy rizsmáért 1 frt 20 dénárt fizettek. Közben, például 1547-ben nyolczszor vesz a város egy-egy könyv papirost 7—8 dénárért.

A papirosár megállapításánál nemcsak a mennyiség (könyv, koncz, rizsma), hanem a minőség is irányadó. Eperjes városa, úgy látszik, rendszerint egy minőségű papirost vett, mert a számadáskönyvek csak egyetlenegyszer — 1515-ben — emlékeznek meg a papiros minőségéről, a mikor finomabb minőségű «papi-

rus regalis» és közönségesebb fajtájú, «papyrus communis» véte-
léről van szó.¹

¹ A következőkben a papirosra vonatkozó összes eperjesi levéltári
adatokat közzé tesszük:

- 1441.** Item pro uno libro papiri Nicolao
Gwmman L den.
Eperjes város levéltára 210/a szám.
8. lap.
- 1442.** Item pro papiro XXX den.
U. o. 20. lap.
- 1444.** Item pro uno libro papiri den
LXXXX.
U. o. 38. lap.
- 1449.** Dominica IIII post Pasca.
Item pro papiro den. XXVII.
U. o. 79. lap.
- Item dominica ante festum nativita-
tis Marie.
Item vor pappire den. XXXIX.
U. o. 84. lap.
- Dominica vor Simonis unde Jude.
Item vor X pogen pappire den. XV.
U. o. 82. lap.
- 1450.** Dominica post Epiphaniarum
Domini.
Item vor pappire den. XXV.
U. o. 85. lap.
- Dominica post festum Sancti Jacobi.
Item vor II Bücher pappire den. L.
U. o. 88. lap.
- Dominica vor Elizabeth.
Item vor eynn Buch pappire den.
XXVII.
U. o. 91. lap.
- 1451.** Dominica sexta Exaudi.
Item *Rakenczan* vor papir den. XXXII.
U. o. 97. lap.
- 1452.** Dominica prima post festum
Nativitatis Christi.
Item pro papiro den. IX.
U. o. 106. lap.
- Dominica Salus populi.
Item vor papir den. XXIII.
U. o. 113. lap.
- 1453.** Dominica suscepimus Deum.
Item vor papir den. III.
U. o. 123. lap.
- Dominica tertia dicit Dominus.
Item vor eyn buch papir den. XX.
U. o. 125. lap.
- 1454.** Dominica circumdederunt me.
Item vor eyn buch papir den. XX.
Dominica ecce Deus adiuvet me.
Item vor eyn buch papir den. XX.
U. o. 139. lap.
- (1463.)** Dominica Deus in loco sancto.
Item vor papyr II Bücher den. XXIII.
Eperjes v. lt. 339. szám. 1. lap.
- 1464.** Dominica circumdederunt.
Item vor eyn buch papir der *Cczof-
fin* den. XVIII.
U. o. 7. lap.
- Dominica infra octavam Sancti Lau-
rencii.
Item vor eyn buch papir den. XII.
U. o. 12. lap.
- 1466.** Dominica factus est Dominus.
Item von eyn buch papir der *Tczö-
fin* ort. ¹/₂.
Eperjes város lt. 349. szám. 7. lap.
- Dominica Salus populi.
Item von eyn buch papir den. XXV.
U. o. 10. lap.
- 1469.** Dominica quasimodo geniti.
Item vor eyn buch papir den. VIII.
Eperjes v. lt. 365/a szám. 4. lap.
- 1470.** Dominica letare Jherusalem.
Item vor papir eyn buch den. XII.
U. o. 13. lap.
- Dominica omnes gentes plaudite.
Item um papir und um Strenge und
um lewt lon den. XXXVI.
U. o. 15. l.
- Dominica in voluntate tua.

A város a papirost legnagyobb részben Lengyelországból szerezte be. Ha a város középkori számadáskönyveinek vízjegyeit

- Item vor eyn buch papir den. VIII.
U. o. 16. lap.
- 1497.** Sabbato post Blasii.
Pro popiro VIII den.
Eperjes v. lt. 598/a szám. 98. lap.
In vigilia Pentecosten.
Pro popiro VIII den.
U. o. 100. lap.
- Sabbato post Nativitatis Christi.
Pro libro papiri VIII den.
U. o. 107. lap.
- 1498.** Sabbato post Valentini.
Pro popiro IIII antiquos.
U. o. 115. lap.
- Sabbato in die Mathie apostoli.
Pro popiro, cervisea, candelis, pul-
lis X den.
Pro libro papiri VIII den.
U. o. 115—116. lap.
- Sabbato in vigilia Johannis ante por-
tam Latinam.
Pro popiro duobus libris XVI den.
U. o. 118. lap.
- Sabbato post Petri et Pauli appos-
tolorum.
Pro libro papiri VIII den.
U. o. 119. lap.
- Sabbato post exaltationis S. Crucis.
Pro libro papiri VIII den.
U. o. 123. lap.
- Sabbato in vigilia divi Martini.
Pro libro papiri VIII den.
U. o. 125. lap.
- 1499.** Sabbato dierum Carnivalium.
Pro libro papiri VIII den.
U. o. 144. lap.
- In vigilia pentecosten Spiritus Do-
mini.
Pro libro papiri den. VIII.
U. o. 147. lap.
- Sabbato post Petri ad Vincula.
Pro popiro den. I.
U. o. 151. lap.
- Sabbato ipso die Bartholomei.
Pro popiro den. VIII.
U. o. 152. lap.
- Sabbato ipso die Mathei apostoli.
Pro libro papiri den. VIII.
U. o. 153. lap.
- November 30.
Pro libro papiri et pro pergameno
ad registrum literarum den. X.
U. o. 156. lap.
- 1500.** Sabbato ante dominicam Invo-
cavit.
Pro uno libro papiri den. VIII.
U. o. 165. lap.
- Sabbato post Visitationis Marie.
Pro libro papiri den. VIII.
U. o. 171. lap. [tiris.]
- 1501.** In die festo beati Georgii mar-
Pro uno libro papiri den. VIII.
U. o. 187. lap.
- Sabbato post Visitationis Marie vir-
ginis.
Pro uno libro papiri den. VIII.
U. o. 189. lap.
- In die S. Leonardi confessoris.
Pro uno libro papiri den. VIII.
U. o. 194. lap.
- 1502.** In die divi Vincencii martiris.
Pro uno libro papiri den. VIII.
U. o. 202. lap.
- Sabbato post Thiburci et Valeriani.
Pro libro papiri den. VIII.
U. o. 205. lap.
- In die visitationis gloriose virginis.
Pro libro papiri den. VIII.
U. o. 206. lap.
- Sabbato post Simonis et Jude.
Pro libro papiri den. VIII.
U. o. 212. lap.
- 1503.** Feria secunda post Epiphania-
rum Domini.

vizsgálat alá vesszük, arra az eredményre jutunk, hogy ezek közt a Lengyelországban vízjegyként már a XIV. században

- Pro libro papiri den. VIII.
U. o. 228. lap.
In vigilia visitationis Marie virginis.
Pro uno libro papiri den. VIII.
U. o. 233. lap.
1504. Luce saturni post Sophie.
Pro libro papiri den. VII.
U. o. 249. lap.
Sabbato post Dionisii et sociorum eius.
Pro libro papiri den. VII.
U. o. 253. lap.
1505. Die saturni ante Viti et Modesti.
Pro libro papiri den. VII.
U. o. 269. lap.
In die festo Sanctorum Omnium.
Pro libro papiri den. VII.
U. o. 273. lap.
1506. Ipso die S. Anthonii confessoris.
Pro uno libro papiri den. VII.
U. o. 285. lap.
In profesto inventionis S. Crucis.
Pro libro papiri den. VII.
U. o. 287. lap.
Die festo Sancti Stephani prothomartiris.
Pro uno libro papiri den. VII.
U. o. 293. lap.
1509. Octava die trium regum.
Pro uno libro papiri den. VIII.
U. o. 77. lap.
1511. Die saturni post Anthonii confessoris.
Pro uno libro papiri den. VII.
U. o. 54. lap.
In profesto Sancti Urbani.
Pro libro papiri den. VII.
U. o. 57. lap.
Die saturni post Nativitate Marie.
Pro uno libro papiri den. VII.
U. o. 61. lap.
1510. Infra octava trium regum.
Pro libro papiri den. VII.
U. o. 33. lap.
Sabbato post Francisci confessoris.
Pro libro papiri den. VII.
U. o. 40. lap.
1513. In profesto Sancti Valentini.
Pro papiro den. VIII.
U. o. 13. lap.
Sabbato in vigilia Philippi et Jacobi apostolorum.
Pro libro papiri civitati den. VII.
U. o. 16. lap.
Die solutionis ante Epiphaniarum (1514).
Pro libro papiri den. VII.
U. o. 24. lap.
1515. Octava die Ephiphaniarum Domini.
Pro uno libro papiri den. VII.
Eperjes v. lt. 890/a szám. 7. lap.
Die solutionis post Valentini.
Pro uno libro papiri den. VII.
U. o. 9. lap.
Sabbato ante Ramispalmarum.
Johanni Schwob pro uno libro papiri introligato den. LXXV.
U. o. 10. lap.
Die saturni post Bartholomei apostoli.
Pro papiro ad *reformatione fenestrarum* in domo civitatis den. XXV.
U. o. 16. lap.
Die festo Nativitatis Marie virginis.
Pro uno libro papiri den. VII.
U. o.
In profesto undecim milium virginum.
Pro papiro *regali* et pro uno libro de communi den. XXX minus obolo.
U. o. 18. lap.

177-féle változatban szereplő ökörfej-ábra a leggyakoribb. (V. ö. Szőnyi: 14. századbeli vízjegyeink 72. l. Ugyanitt a 133. és 134.

- 1516.** Die saturni ante dominicam
Invocavit.
Pro uno libro papiri den. VII.
U. o. 31. lap.
In vigilia beatorum Petri et Pauli
apostolorum.
Pro uno libro papiri den. VII.
U. o. 37. lap.
Die solutionis ante Simonis et Jude.
Pro uno libro papiri den. VII.
U. o. 41. lap.
- 1517.** Sabbato ante dominicam Re-
miniscere.
Pro libro papiri civitati den. VII.
U. o. 52. lap.
In vigilia divorum Petri et Pauli
apostolorum.
Pro uno libro papiri den. VII.
U. o. 56. lap.
In die decolationis divi Johannis
baptiste.
Pro uno libro papiri empto den. VII.
U. o. 58. lap.
- 1519.** Sabbato ante kathedra Petri
apostoli.
Pro uno libro papiri den. VI.
U. o. 95. lap.
- 1521.** In profesto divorum Fabiani et
Sebastiani martirum.
Pro uno libro papiri den. VII.
U. o. 137. lap.
Die solutionis post Bonifacii martiris.
Pro uno libro papiri den. VI.
U. o. 142. lap.
Die saturni ante Simonis et Jude.
Pro libro papiri den. VI.
U. o. 148. lap.
Pro duobus cribris, item pro uno
libro papiri et pro una mensura
ad repletionem bombarde cum
pulveribus den. XVIII.
U. o. 152—3. lap.
- 1522.** Die saturni ante Quasimodo-
geniti.
Pro uno libro papiri den. VI.
U. o. 163. lap.
Die festo Sancti Luce ewangeliste.
Pro uno libro papiri den. VI.
U. o. 169. lap.
- 1523.** Sabbato ante Judica dominicam.
Pro papyro notario den. VI.
U. o. 181. lap.
Sabbato post Philippi et Jacobi.
Notario pro papyro den. VI.
U. o. 183. lap.
Sabbato post octavam Corporis Christi.
Notario pro papiro den. VI.
U. o. 184. lap.
Sabbato ante festum Marie Magdalene.
Notario pro duobus libris papiri den.
XII.
U. o. 186. lap.
Sabbato ante Mathei evangelistae.
Pro papyro den. XII.
U. o. 189. lap.
Sabbato ante festum Thomae ap-
postoli.
Pro papyro den. XII.
U. o. 194. lap.
- 1524.** Die divi Adalberti episcopi.
Notario pro papiro den. XII.
U. o. 205. lap.
Sabatho ante Magdalene.
Pro duobus libris papiri den. XII.
U. o. 208. lap.
Sabbato post Mauricii exposita.
Pro duobus libris papiri den. XIII.
U. o. 211. lap.
Sabatho post undecim milium virgi-
num.
Pro una nova clave et papiro *pro*
fenestris ad domum civitatis den.
XIII.
U. o. 212. lap.

ábrán látható vízjegy azonos Eperjes város 598/a és 890/a jelzetű számadáskönyveiben látható vízjegyekkel.) Ezenfölül pozi-

- In vigilia circumcisionis Domini.
Pro libro papiri den. VI.
U. o. 215. lap.
- 1525.** Sabatho primo quadragesime.
Pro libro papiri den. VIII.
U. o. 224. lap.
- Philippi et Jacobi apostolorum.
Pro uno libro papiri empto den. VII.
Sabatho infra octavas Corporis Christi.
Pro uno libro papiri den. VIII.
U. o. 229. lap.
- Feriis divi Hieronimi.
Pro uno libro papiri den. XIII.
U. o. 233. lap.
- 1526.** Pridie dominice Invocavit.
Pro resa papiri fl. 1^{1/2}.
U. o. 245. lap.
- 1528.** Die saturni ante exaltationis
Sancte Crucis.
Pro papiro unius libri 7 den.
Eperjes v. lt. 1528—37. évi számadás.
kv. 33. lap.
- In profesto divi Nicolai episcopi.
Pro uno libro papiri den. VIII.
U. o. 40. lap.
- 1529.** Sabbato ante purificationis
Marie.
Pro uno libro papiri den. VIII.
U. o. 59. lap.
- Die festo dive Dorothee virginis.
Pro uno libro papiri den. VIII.
U. o.
- Die saturni post octavam Corporis
Christi.
Pro papiro den. V.
U. o. 69. lap.
- Sabbato ante divi Johannis Baptiste.
Pro papiro den. II.
U. o. 71. lap.
- Sabbato post Kiliani martiris.
Pro papiro den. II.
U. o. 73. lap.
- Sabbato ante Vincula Petri apostoli.
Johanni Calmar pro uno libro papiri
den. VIII.
U. o. 76. lap.
- Sabbato post transfigurationis Do-
mini.
Pro papiro dati sunt den. II. In hoc
iterum den. VII.
U. o. 76. lap.
- Die solutionis post Mathei apostoli.
Pro libro papiri empto den. VII.
U. o. 81. lap.
- 1532.** Sabbato ante cinerum.
Pro papiro integro volumine Reyze fl. 1.
U. o. 228. lap.
- 1533.** Sabato ante Jubilate.
Pro integro Rysz papiri fl. I den. V.
U. o. 308. lap.
- 1535.** Sabato ante Reminiscere.
Integrum papiri Rys per dominum
Benedictum emptum fl. I.
U. o. 494. lap.
- Sabato ante Lucie virginis.
Papiri Rysz integrum emptum fl. I
den. XXV.
U. o. 537. lap.
- 1536** (helyeseben 1537). Sabato post
Epiffaniarum.
Papiri Rysz integrum emptum flor. I.
den. XXV.
U. o. 635. lap.
- 1537.** Sabatho postridie purificatio-
nis Marie.
Pro papyro den. III.
U. o. 673. lap.
- Sabatho ante Letare.
Pro papyro den. III.
U. o. 679. lap.
- Sabatho ante Laurencii.
Pro papyro den. III.
U. o. 703. lap.
- Sabatho ante Galli.

tiv adat arra, hogy a város a középkorban a maga papírszükségletét Krakkóban szerezte be, csak egy van, ugyanis 1510-ben olvassuk a számadáskönyvekben, hogy a város egy *Krakkóból hozott* új registrumért, a mely persze számadások vagy följegyzések összeírására lett fölhasználva, összesen 121 dénárt fizetett.

A XVI. században, 1526 után már több adatunk van arra, hogy a város Krakkóból hozatja a papírost. Így például 1540-ben Menyhért úr (valószínűleg Melczer Menyhért) Krakkóból hoz 4 forint ára papírost, viaszt, cukrot és más egyebet. 1541-ben a Krakkóba induló bírót a város megbizsa, hogy onnan 8 forint ára papírt, jegyzőkönyvet, viaszt stb.-it hozzon. 1545-ben a Krakkóban időző bíró a város számára egy rizsma papírost vesz.¹

Pro papyro fl. I den. LXXV.

U. o. 711. lap.

1538. Sabato ante dominicam misericordiae.

Papyrus den. IIII.

Eperjes v. 1538—44. évi számad. könyve. 73. lap.

Sabato ante Jubilate.

Fenisetis et pro papyro den. XV.

U. o. 75. lap.

Sabato ante Magdalene.

Papyrus et globus redemptus den. V.

U. o. 85. lap.

Sabato Bartolomei.

Pro papyro den. I.

U. o. 90. lap.

Sabato Michaelis.

Pro papyro den. III.

U. o. 96. lap.

Sabato post Michaelis.

Pro papyro et sale den. VI.

U. o. 98. lap.

Sabato ante Galli.

Pro I Risso papyri fl. I den XXV.

U. o. 99. lap.

1539. Sabato Misericordiae.

Pro papyro et scopis den. XIII.

U. o. 168. lap.

És így tovább.

¹ 1510. In die S. Appollonie virginis et martiris: Pro uno registro novo de Cracovia apportato den. XXXI. Eperjes város levéltára 598/a. szám 35. lap.

1540. Sabato Philippi et Jacobi: Domino Malchiori pro emenda papyro, cera, zacaro etc. Cracoviam eunti fl. IIII. Eperjes város 1538—44. évi számadáskönyve 264. lap.

1541. Sabato ante Misericordia: Domino iudici Cracoviam prefecturo pro emendis papyro, regestis, cera ruffa, item pulvinariis dati sunt monete polonice et hungarice flor. VIII. U. o. 363. lap.

1544. 7 maii: Papyri 2 riss empt. per dominum Iudicem Cracovie fl. 2. U. o. 634. lap.

1545. Empte res varie: Papyrus 1 lb den. 6. In quadragesima dominus iudex Cracovie existens emit pro civitate papyri riss 1. fl. 1 den. 14. Eperjes város 1545—54. évi számadáskönyve 49. lap.

Azonban Eperjesen a papirost nemcsak oklevelek, levélek, könyvek írására, hanem másra is felhasználják. Így például, hogy papirost vesznek üvegablak pótlására, «ad reformationem fenestrum», arra 1515-ből és 1524-ből van adatunk.

A mi a város papirfogyasztásának mérvét illeti, azt már a XV. század folyamán figyelemmel lehet kísérni. Így 1441, 1442, 1444-ben évenként egy izben vesz a város egy-egy könyv papirost. 1449-ben, 1450-ben már három izben, tehát a fogyasztás emelkedőben van. Már a század végén, 1498-ban például 7 izben, 1499-ben pedig 6 izben vesz a város egy-egy könyv papirost.

A következő század elején az évenkénti papirfogyasztás mennyisége igen változó. Vannak olyan esztendők, hogy a város egyáltalán nem vásárol papirost. Így volt ez 1518-ban vagy 1520-ban. Vannak azután olyan évek, hogy csak egy-egy könyv papirost vesz a város, viszont némely esztendőkből hat-hét könyvnyi papirosfogyasztás állapítható meg, sőt 1526-ban már egy egész rizsma papirost szerez be a város.

1526 után vannak esztendők, a mikor roppant nagy a papirosfogyasztás, mint például 1529-ben, 1538-ban vagy 1547-ben, viszont vannak évek, a mikor az egész évi papirosvétel nem több két könyvnél, a mint ez például 1528-ban vagy 1541-ben történt.

A vásárolt papiros mennyiség nagy részét a város oklevelek írására, egy kisebb részét pedig adóajstromok, jegyzőkönyvek, számadáskönyvek czéljaira használta fel. Ezek a jegyzőkönyvek, adóajstromok, számadáskönyvek Zsigmond király korával, a XV. század huszas éveivel, veszik kezdetüket és bennük a magyar művelődés-, jog- és köztörténetnek páratlanul becses anyaga van felhalmozva. Habár ezen könyveknek teljes és folytatólagos sorozata nem is maradt reánk, mégis elég lesz, ha csak arra az egy körülményre utalunk, hogy a város számadáskönyvei — leszámítva a Zsigmond korától egészen Mátyás király uralmának közepéig terjedő töredékeket — 1497-től fogva, mondhatni a mai napig, teljes sorozatban fennmaradtak.

Az a körülmény, hogy a város a vásárolt papiros mennyiséget szorosabb értelemben vett könyvek írására vagy iratására is felhasználta, nagyon valószínű ugyan, de nehezen bizonyítható azért, mert írott könyv a város levéltárában csak egyetlenegy

maradt reánk. Arra a kérdésre, hogy ennek a könyvnek papirosa hol készült, továbbá, hogy a könyvet magát Eperjesen írták-e, határozott pontossággal felelni nem tudunk, a valószínűség azonban a mellett szól, hogy a könyv Eperjesen készült, erről azonban még később lesz szó.

A városnak a most elsorolt jegyzékek és könyvek iratásához természetesen írószerre is volt szüksége, azonban a számadáskönyvek csak egyetlenegyszer emlékeznek meg arról, hogy a város írószerket vett, ugyanis 1452-ben a város 12 dénárért írószerket vásárol.¹ Később, 1557—58-ban a számadáskönyvekben azt olvassuk, hogy a város 7 dénárért tintát, 16 dénárért *porzót*, 14 dénárért tintakészítéshez szükséges gubacsot és vitriolt vásárol.² Úgy látszik, a szokás az volt, hogy az írószerszámokat a város jegyzője vagy írnoka a sajátjából szerezte be.

A papirosra való íráson kívül ismeretes volt Eperjesen a fára való *rovás-írás* is, a mely az egyetlen reánk maradt adat tanúsága szerint még a XV. század végén is használatos volt. Ugyanis egy 1496-ban kelt végrendeletben, melyben egy Albert nevű eperjesi kovácmester végintézkedik, abban a részben, a hol a végrendelező a künt lévő követeléseit sorolja föl, azt olvassuk, hogy «Georg Calmar et alii quamplures, super quibus *specialia registra lignea* habet — pro laboribus sibi tenentur...» stb.³ Ez a «speciale registrum ligneum» pedig nem lehet más, mint *rovás*.

¹ 1452. Dominica Exurge: Item vor eyn *schreyb gerete* den. XII. Eperjes város levéltára 210/a. 107. lap.

² 1557. Sabbato Philippi Jacobi; Pro atramento den. 7.

1557. Sabato 4. dominice Adventus: Pro pulveribus *scriptoriis* den. 16.

1558. Sab. 7-te dominice post Trinitatis: Galla et vitriolium ad confectionem attramenti den. 14. Eperjes város levéltára 155—58. évi számadáskönyvében.

³ Eperjes város levéltára 588. szám.